

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΑΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

5

1908

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ★

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ. Κ.Π.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου Βίος καὶ ἔργα. Ἐν Ἀθήναις 1908 (Βιβλιοθήκη Μαρασλή). Εἰς 8ον. Τόμ. Α' σ. 1α', 567. Τόμ. Β' σ. 368. Τόμ. Γ' σ. 422.

Εἰς τὴν προκειμένην ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου ἀφορμὴν ἔδωκεν ἡ τελεία ἐξάντλησις τῶν προηγουμένων. Ἄλλ' ὁ ἐπιμεληθεὶς τὴν ἔκδοσιν ταύτην κ. Ἰωάννης Βαλαωρίτης ὀρθῶς ἔγνω νὰ μὴ περιορισθῆ εἰς ἀπλὴν ἀνατύπωσιν τῶν γνωστῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ νὰ στήσῃ μετ' εὐλαβείας οὐκ ἑστῆκεν μνημεῖον εἰς τὸν εὐφάνταστον ποιητὴν καὶ θερμὸν πατριώτην, ὃν ἠτύχησε νὰ ἔχῃ πατέρα. Διὸ πράγματι τὸ τρίτομον βιβλίον ἀπέβη οἶον ἐπιγράφη Βίος καὶ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου.

Καὶ τὰ μὲν ποιητικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου περιλαμβάνονται ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ τόμῳ. Ἐν αὐτοῖς βλέπομεν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ποιητοῦ ἀπὸ τῶν ἐν ἔτει 1847 τὸ πρῶτον ἐκδοθέντων Στιχουργημάτων, καὶ ἀναγινώσκομεν ἐκ νέου τὰ πολλάκις συγκινήσαντα ἡμᾶς Μνημόσυνα, πλουτισθέντα διὰ τινων ἀνεκδότων, καὶ τοὺς ἀρχαίους ἡμῶν γνωρίμους, τὴν κυρὰν Φροσύνην καὶ τὸν Ἀθανάσιον Διάκον. Τὸ δὲ νεώτατον ἡμιτελὲς δυστυχῶς ἔπος, ὁ Φωτεινός, ἔχει θέμα εἰλημμένον ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς πατρίου νήσου καὶ ἐμπνευσθὲν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς περὶ Γρατιανοῦ Ζώρζη, τοῦ αὐθέντου τῆς Λευκάδος, ἱστορικῆς πραγματείας τοῦ Καρόλου Χόπφ τῆς μεταφρασθείσης ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Ῥωμανοῦ. Συμπληροῦνται δὲ καὶ ἐπεξηγοῦνται τὰ ποιήματα ταῦτα οὐ μόνον διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ γραφέντων σημειωμάτων, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων τινῶν πεζογραφημάτων περισυλλεγόντων ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, ἐν οἷς καὶ τέσσαρες αὐτόγραφοι ἐπιστολαὶ τοῦ βεζύρου Ἰωαννίνων Ἀλῆ πασσᾶ, ἀντιγραφεῖσαι ἐκ τοῦ ἀρχαιοφυλακείου Λευκάδος ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ὅστις ὀρθῶς ποιῶν ἐτήρησε τὴν ὀρθογραφίαν τῶν πρωτοτύπων.

Ὁ δὲ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει τὰ πεζὰ ἔργα τοῦ Βαλαωρίτου, ἦτοι τὰς ἐν τῇ Ἰονίῳ βουλῇ, τῇ ἐν Ἀθήναις Ἐθνοσυνελεύσει καὶ τῇ ἑλληνικῇ βουλῇ ἀγορεύσεις αὐτοῦ μετὰ τινων ἄλλων λόγων καὶ προκηρύξεων καὶ τὴν μετὰ τοῦ Ἀνδρέα Λασκαράτου ἀλληλογραφίαν. Προτάσσονται δὲ μακροὶ Βιογραφικαὶ σημειώσεις καὶ ἐπιστολαὶ (σ. 3-284) καὶ ἔπονται αἱ περὶ τοῦ Βαλαωρίτου μελέται Ε. Δ. Ροΐδου, Κ. Παλαμά, Σπυρ. Π. Λάμπρου, Τ. Φιλήμονος, Α. Mezières.

Ὁ Βαλαωρίτης ἐπέχει ἐν τῇ νέῃ ἡμῶν λογοτεχνίᾳ τοιαύτην θέσιν, ἔγινε δὲ καὶ θὰ γείνη περὶ αὐτοῦ τοσοῦτος λόγος, ὥστε θεωροῦμεν ὅπως περιττὸν νὰ ῥηθῇ ἐνταῦθα ὅ τι δῆποτε περὶ αὐτοῦ ὡς ποιητοῦ. Ἄλλ' ἴδει νὰ γνωσθῇ εὐρύτερον καὶ ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ βίος καὶ ἡ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τε τὴν ἔθνικὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑπτανήσου καὶ εἰς τὴν νεωτέραν πολιτείαν τοῦ βασιλείου. Χαίρομεν δὲ, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν αὐτὸς αὐτοῦ ὁ υἱὸς, ὅστις οὐ μόνον ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν αὐτοῦ ἀναμνήσεων καὶ τοῦ πλουσιῦ ἀρχείου τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀρίστης γνώσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑπτανήσον εἰπερ τις καὶ ἄλλος ἠδύνατο νὰ διαφωτίσῃ τὰ κατὰ τὴν ἔθνικὴν δράσιν καὶ τὸν πολιτικὸν βίον τοῦ διακεκριμένου Λευκαδίου. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἐποψίν ἢ εἰσαγωγὴν τοῦ κ. Ἰωάννου Βαλαωρίτου εἶνε ἰξαιρετος ἱστορικὴ συμβολὴ εἰς τὰ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, τὰ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τὰ τοῦ νεωτέρου ἡμῶν πολιτικοῦ βίου μέχρι τοῦ 1878. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι ἐπεχείρησε καὶ ἐπιτυχέστατα διεξήγαγεν ὁ υἱὸς, τὸ νὰ συνδυάσῃ τὴν πατριωτικὴν δράσιν τοῦ πατρὸς καὶ τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτοῦ βίου ὡς υἱοῦ, ὡς συζύγου, ὡς γεννήτορος πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ποιητοῦ. Οὕτω δὲ βλέπομεν τὴν γένεσιν καὶ τελείωσιν τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ λογοτεχνημάτων ἐκπηγάζουσαν ἀμέσως ἐκ τῶν οἰκογενειακῶν αὐτοῦ περιπετειῶν καὶ τοῦ πατριωτικοῦ προγράμματος· τὰ δὲ ποιήματα αὐτοῦ, πλαισιούμενα ὑπὸ τῶν περιστάσεων ὧν ἐν μέσῳ ἐγεννήθησαν, ἐρμηνεύονται τελειότερον καὶ συγκινοῦσιν ἡμᾶς ἔτι μᾶλλον.

Κατὰ ταῦτα ἡ προκειμένη ἐκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ἣν κοσμοῦσιν αὐτόγραφα καὶ ἰξαιρετοὶ εἰκόνες τοῦ ποιητοῦ, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ πεινθεροῦ Αἰμιλίου Τυπάλδου, τῆς συζύγου, τοῦ τάφου, τῆς Μαδουρῆς, τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ, τοῦ ἐν Αἰμῖα ἀνδριάντος τοῦ Διάκου, εἶνε οὐ μόνον εὐλαβὴς μνημεῖον στοργῆς υἱοῦ

πρὸς πατέρα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρίστη ἐπίδειξις τοῦ συνόλου τῆς ποιητικῆς ψυχῆς τοῦ Βαλαωρίτου, ἣτις δὲν περιορίζεται εἰς τὰ ἑμμετρα αὐτοῦ ἔργα, ἀλλ' ἐπεκτείνεται εἰς τε τὰ πεζογραφήματα αὐτοῦ, τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν πατρίδα.

(Ἀρχιδουκὸς τῆς Αὐστρίας Λουδοβίκου Σαλβατώρ) Parga. Prag. 1907. Druck und Verlag von Heing. Mercy Sohn. Εἰς μέγα φῶλλον σελ. 475.

Ἀνωδύμως ἐκδομένον εἶνε τὸ μέγα τοῦτο σύγγραμμα, ἀλλὰ θὰ ἤρκει, καὶ ἂν ἄλλως δὲν ἦτο γνωστὸς ὁ συγγραφεὺς, νὰ εἰκάσῃ τις ἐκ τῆς τυπογραφικῆς αὐτοῦ πολυτελείας, τοῦ χάρτου καὶ τῶν θαυμασίων εἰκόνων, ὅτι εἶνε ἔργον τοῦ φιλομούσου καὶ φιλοκάλου ἀρχιδουκὸς τῆς Αὐστρίας Λουδοβίκου Σαλβατώρ, ὅστις ἔχει συνειθίσει ἡμᾶς εἰς τοιαῦτα ἔργα περὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Πράγματι μεταξὺ τῶν ποικιλωτάτων γεωγραφικῶν καὶ ἔθνολογικῶν αὐτοῦ δημοσιευμάτων, ἀποτελούντων ἤδη βιβλιοθήκην ὅλην, ὑπερέχουσι διὰ τὸν πλοῦτον τῆς ὕλης, τὴν λαμπρὰν ἐκτύπωσιν καὶ τὰς ἐξόχους εἰκόνας τὰ ἔργα ἀναφερόμενα εἰς νήσους τοῦ Ἰονίου Πελάγους. Μετὰ δὲ τοὺς Παξοὺς, τὴν Ἰθάκην, τὴν Ζάκυνθον ἀπασχολεῖ νῦν αὐτὸν ἡ φωλιὰ ἐκείνη τῆς Ἠπείρου, ἐν ἣ ἰδιωτικῶς ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος διὰ τρόπου ὑπερόχου ἡ ἑλληνικὴ φιλοπατρία. Ἄλλ' ἡ Πάργα δὲν εἶνε ἀξιοσπούδαστος μόνον ὑπὸ ἑποψίν ἱστορικὴν καὶ λαογραφικὴν οὐχ ἦττον δ' ἀξίαι θαυμασμοῦ εἶνε αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ τῆς ἠπειρωτικῆς ἐκείνης γωνίας. Εἰς πάντα δὲ ταῦτα ἔστρεψε τὴν προσοχὴν ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ περιφανεί αὐτοῦ βιβλίῳ.

Ἐἶνε γνωστὸς ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ μελετηρότατος ἀρχιδουκὸς ἐπιλαμβάνεται τῆς προπαρασκευῆς τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ. Πλέων εἰς τὸν μελετηθησόμενον τόπον ἐπὶ τῆς ἰδίας θαλαμηγοῦ μετὰ συνοδίαις ἐπιστημονικῆς φυσιοδιφῶν, ἰχθυογράφων καὶ ἄλλων μελετητῶν καὶ ἐπὶ μακρὸν μελετῶν καὶ αὐτὸς διευθύνων καὶ καθορίζων τὰς ἐρεῦνας, συμπληρῶνει αὐτὰς διὰ τῆς μετὰ τῶν κατοίκων ἀναστροφῆς, ἣν διευκολύνει εἰς αὐτὸν ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς. Ἐπισκέπτεται ἐπανειλημμένως τὰ ὑπὸ φυσικὴν, ἀρχαιολογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἑποψίν ἀξιοθέατα, συλλέγει λαογραφικὴν ὕλην, εἰσδύει εἰς πᾶσαν γωνίαν, καὶ τελευτῶν ἐμφορεῖται ἐνθέου ἀγάπης πρὸς τὴν φύσιν τῆς περιγραφτέας χώρας, τοὺς ἐνοίκους, τὰ μνημεῖα, τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι βίον.

Τοιαύτην σφραγίδα φέρει καὶ ἡ προκειμένη συγγραφή. Θίμα αὐτῆς εἶνε ἡ γῶρα ὁμοῦ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐν συνδυασμῷ κατὰ τὸν ἀριστοτελικὸν ἐκείνον καὶ ἱπποκράτειον τρόπον, ὅστις ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ τῶν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις γεωγραφικῶν ἐρευνῶν τοῦ Ritter, τοῦ Reclus καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς γεωγραφησάντων.

Αἰσθημα τῶν φυσικῶν καλλονῶν γλυκὺ διαπνέει τὴν ὅλην περιγραφὴν τῆς Πάργας καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς καὶ μετὰ συμπαθοῦς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀξίους ἐλευθερίας Ἑπειρώτας ἐξεικονίζεται ὁ ζῆλος αὐτῶν καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὰ πάτρια ἰδεώδη, ἡ ὑπ' αὐτῶν καλλιέργεια τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ ἡ διατήρησις τῆς πίστεως πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν. Ἡ δὲ πρὸς τὴν ὠραίαν φύσιν ἀγάπη αὐτῆ καὶ ἡ πρὸς τοὺς κατοίκους συμπάθεια διατρανοῦνται καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐν ἀρχῇ περιγραφαῖς τῶν ὀλοσελίδων εἰκόνων, ὧν τινες εἶπονται ἐνταῦθα.

Ἴδου ἡ περιγραφὴ τῆς τρίτης ὀλοσελίδου τῆς ἐπιγραφομένης « Μία κλιμαξ ἐν Πάργῃ » « Σταυροὶ γεγραμμένοι δι' αἵματος ἀμνοῦ δηλοῦσιν ἤδη ἐξωθεν, ὅτι ἡ πτωχικὴ κατοικία ἀνήκει εἰς Χριστιανούς. Κατὰ τὸ ἐπιχώριον ἔθος ἡ κλιμαξ στερεῖται στηριγμάτων ἐνθεν καὶ ἐνθεν καὶ ἔχει προεχούσας πρὸς τὰ ἐξω τὰς βαθμίδας. Ὅπόσαι ἀναμνήσεις συνδέονται πιθανῶς πρὸς τοὺς ὀλίγους ἐκείνους λίθους, ἀναμνήσεις ἀρχαίων χρόνων, ἀπειλουμένων κινδύνων καὶ αἱματηρῶν ἀγῶνων. Ἄλλὰ τώρα μειδιῶσιν ἡρέμα καὶ ἄνευ ἐπιγνώσεως αὐτῶν τὰ παιδία τοῦ οἴκου ». Ἡ δὲ περιγραφὴ τῆς πέμπτης ὀλοσελίδου τῆς ἐπιγραφομένης « Ἡ πλάτανος τοῦ Κιπέρι » ἔχει ὧδε « Ἐν θερμαῖς ἡμέραις αἱ πλάτανοι παρὰ τὰς πηγὰς εἶνε αὐτόχρημα εὐεργεσία. Φαίνονται ἀπορροφῶσαι καὶ διασκεδανῦσαι τὴν θερμότητα αὐτῶν ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἔκτασιν, ἐφ' ἣν ἐξικνεῖται ἡ ἀφθονος σκιά, ἣν παρέχουσιν οἱ εὐρύκλωνοι αὐτῶν κλάδοι. Ἀποθαίνουσιν οὕτως εἶπεν οἱ προστάται δαίμονες τῶν πηγῶν καὶ μαρτυροῦσιν αὐτὰς ἤδη μακρόθεν διὰ τοῦ ἀνοικτοπρασίνου αὐτῶν θόλου ». Ὡς ἐξῆς δ' ἀναλύεται ἡ ὀλοσελίδος ἡ παριστάνουσα τὴν κυρίαν πύλην τοῦ σεραγίου τοῦ Ἀλλῆ πασσᾶ « Πεφραγμένη εἶνε τώρα πλέον ἢ παλαιὰ κυρία πύλη· δίκην δὲ βωβῶν μαρτύρων ὄρωνται ἀκόμη οἱ ἀρχαῖοι θυροὶ μετὰ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ. Γεγυμνωμένοι πυροβόλων ἱστᾶνται αἱ ἐπάλξεις τοῦ γειτονικοῦ τείχους ὅμοιαι πρὸς τὰς ὀφθαλμικὰς κόγχας ἀνθρωπίνου κρανίου. Ἄγριοι θάμνοι βλαστάνουσιν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἀρχαίων

ἐκκλησιῶν καὶ μόνον χρυσοχρῶα χρυσομήλα ἀναρριχώμενα ἐπὶ τὰς λύγους ἐνθυμίζουσι τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἄλλοτε πανισχύρου βεζύρου. Ἄλλως δὲ τὰ πάντα παρῆλθον, ἡ κακοδαιμονία διεδέχθη τὸν πλοῦτον, καὶ ἐρείπια ἀπλοῦνται ὅπου τὸ πάλαι ἠγείροντο εὐποροὶ οἰκίαι· ἐκεῖ δ' ὅπου ἀντήχουν τᾶσματα φαιδρῶν παρθένων τῆς Πάργας ἀκούεται τῶρα πλέον μόνος ὁ κρωγμὸς τῶν κοράκων ἐν ἡμέραις θυέλλης». Ἡ εἰκὼν τοῦ Τζαμίου τῆς Πάργας μετὰ τῶν πλατάνων ἀξιοῦται τῆς ἐξῆς περιγραφῆς· «Ὅποια θλίψις κατελάμβανε βεβαίως τοὺς ἀρχαίους κατοίκους τῆς Πάργας, ὁπόταν, παραπλέοντες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν πάτριον παραλίαν, ἐβλεπον ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς ἄλλοτε εἰς αὐτοὺς ἀνηκούσης πόλεως τὸν μιναρὲν τοῦ τζαμίου. Τὰ κωδωνοστάσια τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἐκκλησιῶν εἶχον καταστραφῆ, τὰ πλείστα δ' αὐτῶν εἶχον μεταβληθῆ εἰς σωρὸν ἐρείπιων, καὶ ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας ἐκείνης Πάργας, ἧς εἶχον ὑπεραμυνθῆ ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ψυχῇ καὶ σώματι, ἰδέσποζεν ἡ ἡμισέληνος». Ἡ εἰκὼν «Σχολὴ ἐν Ἀγιᾷ» ἀναλύεται ὡς ἐξῆς· «Ἐν τῇ κοιλάδι παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς πόλεως ἐν μικρᾷ ἀποστάσει ἀπὸ τῆς καλλιρρόου πηγῆς κεῖται τὸ σχολεῖον, καὶ ἐκεῖ ἀντηχοῦσιν ὑπὸ τὴν σκιὰν αἰωνοβίων κυπαρίσσων ἑλληνικὰ ᾄσματα, καθ' ἃ πρότερον ἐν τῇ τουρκικῇ χώρᾳ, καὶ ὁμοίαι παιδευσὶς συντηρεῖ ἄγρυπνον τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα».

Αἱ εἰκόνες δὲ αὗται, ὧν θαυμασία εἶνε ἡ ἐκτέλεισις ὡς τὸ πλείστον δι' ἡλιογραφίας καὶ αἰτινες ἐνίοτε εἶνε ἐγχρωμοί, παρέχουσι ζῶσαν παράστασιν τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων, τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος.

Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ νομισθῆ, ὅτι τὸ βιβλίον εἶνε ἀπλῶς καλλιτεχνικὸν λεύκωμα τῆς Πάργας. Οὐχ ἦτονον ἀξιόλογον εἶνε τὸ κείμενον, γεγραμμένον μετὰ θερμῆς περισσῆς, ποιητικῆς ἐξάρσεως καὶ δικαίας ἀναγνωρίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς ὡραίας ἐκείνης ἡπειρωτικῆς γωνίας. Καὶ δὲν περιλαμβάνεται μὲν ἐν τῷ προκειμένῳ βιβλίῳ ἡ ἱστορία τῆς Πάργας, ἧτις θὰ γείνη ἀντικείμενον τοῦ ἤδη παρασκευαζομένου δευτέρου τόμου· ἀλλ' ἐν αὐτῷ περιέχεται ἀξιόλογος εἰκὼν τοῦ βίου τῶν Παργίων καὶ ἐκδίδεται ἰκανὴ λαογραφικὴ ὕλη. Καταλαμβάνουσι δὲ ταῦτα πάντα τὰς 119 πρώτας σελίδας τοῦ βιβλίου. Καὶ ἐν μὲν σ. 32 κ. ἐ. ἐκδίδονται καλῶς ἰκανὰ δημῶδη ᾄσματα καὶ ἄλλα ποιήματα, Περὶ δὲ τῶν ἐν σ. 19 κ. ἐ. ἐκδιδόμενων

παροιμιῶν παρατηρητέον, ὅτι δὲν ἐπιχωριάζουσιν ἄπασαι μόνον ἐν Πάργῃ, τινὲς δ' αὐτῶν δὲν ἐξεγράφησαν ἀπαράφθοροι, ἀλλὰ μετερρυθμίσθησαν κακῶς ἐπὶ τὸ λογιώτερον. Τοιαῦται π. χ. εἶνε αἱ ἐξῆς δύο· Πρέπει κανεῖς νὰ φάῃ πολὺ ψωμί διὰ νὰ γνωρίσῃ τὸ άτομον. — Κάλλιο μὴ παντρευθῆς ἂν θὰ κάμῃς σὰν τὸν ποιμένα ὄπου διὰ τὴν γυναῖκα ἐγκατέλειψε τὴν στάνη του, ὁπλαδὴ τὴν ἐργασίαν.

Μετὰ δὲ τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος προκατασκευάζεται ἡ ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ περιληφθησομένη ἱστορία τῆς Πάργας διὰ τῆς ἐκδόσεως πλήθους ἰγγραφῶν πληρῶντων ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ πρώτου τόμου. Εἶνε δὲ ταῦτα εἰλημμένα ἐκ τοῦ ἀρχαιοφυλακείου Κερκύρας· συμπεριελήφθησαν δ' εἰς αὐτὰ καὶ τινὰ ἤδη πρότερον ἐκδεδομένα ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα. Τῶν ἰγγραφῶν δὲ τούτων ποικίλον μὲν εἶνε τὸ περιεχόμενον, οὐ μικρὰ δὲ ἡ σημασία. Δὲν θὰ ἦτο δ' εὐχερῆς ὁ διὰ βραχέων περὶ αὐτῶν λόγος. Διὸ περιοριζόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτῶν ὃν ἔδωκεν αὐτὸς ὁ συγγραφεύς. « Δεκαετηρίδες λέγει, ἐν σ. 121, ἔπονται εἰς δεκαετηρίδας, αἰῶνες εἰς αἰῶνας. Τίλφαι, εὐρῶς καὶ κονιορτὸς ἐπιδρῶσι καθ' ἑκάστην καταστρεπτικῶς. Ἐγγραφα καλῶς ἀναγινωσκόμενα πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν τῶρα μόλις μαντεύονται ὑπὸ πεπειραμένου ὀφθαλμοῦ. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον μοι ἐφάνη ἀντάξιον τοῦ κόπου ἐκ τῶν πολλῶν εἰς τὴν Πάργαν ἀναφερομένων μνημείων τοῦ ἀρχαιοφυλακείου Κερκύρας νὰ κάμω ἐκλογὴν τινὰ, ἐξ ἧς ὁ ἱρευνητὴς θὰ δυνηθῆ καλλίτερον ἢ διὰ παραστάσεως τῶν χρόνων ἐκείνων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐντέχνου νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς περιόδου ἐκείνης, καθ' ἣν ἠπειλεῖτο καθημερινὸς ἐξωτερικὸς κίνδυνος καὶ ἐπεκράτουν ἐσωτερικαὶ ἐριδες. Μόνον μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν σελίδων τούτων θὰ γείνη ἐφικτὴ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς θέσεως καὶ εὐθύνης τῶν καπετάνων ἐκείνων τῶν στρατοπεδευομένων πρὸ τῆς Πάργας, ἣν εὐλόγως ἐπωνόμαζον συνήθως ὀφθαλμὸν καὶ οὖς τῆς Κερκύρας. Ἀναγινώσκωμεν σελίδας περὶ παραπόνων κατὰ τῶν καταχρήσεων αὐτῶν, περὶ αἰφνιδίων ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων ἀπειλουσῶν ἐργαζομένους πολίτας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ ἀρπαγῆς ἰγχωρῶν παρθένων. Τότε στεφανοῦσι τὰς ἐπάλλξεις τῶν ἱρειπιουμένων φρουρίων παραδόσεις, ἃς δὲν μετήγαγεν ἰσως αὐτόσε ἀπατηλὸς θρῦλος, ἀλλ' αἰτίνες εἶνε λείψανα ἱστορικῶν γεγονότων ἀποδεικνυομένων

ὑπὸ τῶν ἐγγράφων. Τότε ζῶογονεῖται ἡ χώρα ὡς κονίστρα πραγματικῶς ὑπαρξάντων ἀγῶνων, καὶ πᾶς λόφος ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ὡς ἀρχαία τις ἀπειλὴ κινδύνου παρελθόντος πλέον. Κατανοοῦμεν τότε τὰς εἰς ὄχυρους πύργους μεταβληθείσας ἐκκλησίας, αἵτινες ἔκειντο μακρὰν τῆς πόλεως, κατανοοῦμεν τὸ εἰς κάστρον μετακτισθὲν ἀρχαῖον τρωεῖον καὶ τὴν ὑπόγειον σήραγγα τὴν ἐνοῦσαν τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὄχυρώματος τῆς Λιτίτζας. Καὶ δὲν παύουσι μὲν νὰ θελῶσιν ἡμᾶς οἱ χλοεροὶ στοῖχοι παντοίων θάμνων οἱ ἐκβλαστάνοντες κατὰ μῆκος τῶν στενωπῶν· ἀλλ' ὅμως τὰ αἱματόχροα ἄνθη τῆς βροίᾳς τῆς μετ' αὐτῶν ἀναμιγνυομένης φαίνονται ἐνθυμίζοντα ἡμᾶς τὸ αὐτόθι χυθὲν αἷμα. Ἀναπολοῦμεν τὰς ἀψιμαχίας ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, τὰς σφαγὰς ἐν τῷ βάθει τῶν φαράγγων, καὶ ἐν μίση τῶν κινδύνων πάντοτε νικηφόρον ἐπὶ αἰῶνας δλους τῆς Πάργας τὸν λαόν. Τότε πρῶτον κατανοοῦμεν τὸν ἔρωτα ὃν ἠσθάνετο, τὴν σημασίαν ἣν ἀπέδιδεν ὁ μικρὸς ἐκεῖνος λαὸς εἰς τὸ πετρώδες ἐκείνο ἀκρωτήριο τὸ προβάλλον ἐκ τοῦ μέσου τῶν εὐθηνούντων αὐτοῦ ἀγρῶν. Τότε πρῶτον συμμεριζόμεθα μετὰ μελαγχολίας ἀπάσας αὐτῶν τὰς συμφορὰς καὶ συνοδεύομεν αὐτοὺς νοερῶς κατὰ τὴν πικροτάτην αὐτῶν μετανάστασιν ».

Συμπληροῦται δὲ τὸ ὅλον ἔργον διὰ καταλόγου πλήρους τῶν Κερκυραίων διοικητῶν τῆς Πάργας ἀπὸ τοῦ 1544 μέχρι τοῦ 1797, ὅτε κατελύθη ἡ βενετικὴ πολιτεία, καὶ τῶν Παργίων νοταρίων ἀπὸ τοῦ 1718 μέχρι τοῦ 1793. Προτάσσεται δὲ τέλος τοῦ βιβλίου τελεία βιβλιογραφία ξένων τε καὶ ἐλληνικῶν βιβλίων περὶ Πάργας καὶ Ἡπείρου.